СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВMODERN PROBLEMS OF CREATING OF EDUCATIONAL TEXTS
FOR STUDENTS-FOREIGNERS

У статті обговорюються сучасні проблеми пошуку шляхів оптимізації навчального процесу за умов підготовки іноземних студентів до комунікації в навчальній та професійній сферах. Висвітлюються комунікативні потреби студентів-іноземців та аналізується їх власне відношення до змісту та організації навчання; розглядаються психофізіологічні складові видів мовної діяльності, особливо професійного спілкування; розглядаються типи мовленнєвих актів; позначаються найбільш актуальні ситуації навчально-професійної діяльності та ведеться розробка системної організації навчальних текстів.

Дослідження звертає увагу на причини погіршення процесу соціалізації студентів, яким все складніше прищеплювати необхідні та стійкі кліше. Вони потрібні їй достатні в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування в іншій країні. Одною з головних причин є всезагальна комп'ютеризація, яка, з одного боку, полегшує доступ до інформації, а з іншого – ця інформація буває дуже часто примітивною, спрощеною, а то й недостовірною. Констатується той факт, що сьогодні головна робота викладача-практика присвячена розробці принципів взаємопов'язаного навчання читанню та мовленню студентів-іноземців, які займаються інженерним фахом, на основі системних текстів по спеціальності. Саме це є однією з найважливіших умов оволодіння навичками спілкування у навчально-професійній сфері. Тому одним з головних завдань є створення методично обґрунтованого та технологічно забезпеченого навчання мовленнєвому спілкуванню на підставі професійно орієнтованих текстів. У статті наводяться приклади необхідних навичок у спілкуванні: вміння реферувати, брати участь у дискусіях, проводити презентації та виступи по темах у межах професійної та соціокультурної сфери спілкування. До того ж студенти мають добре володіти клішованими фразами, які дають можливість виразити тему, проблему, мету, точку зору, оцінку того, про що йдеться. Крім цього, автором обговорюється можливість та доцільність використання в навчальному процесі текстів, орієнтованих на соціокультурну сферу спілкування. Вони не лише викликають емоційний відгук, а й допомагають при підготовці до участі студента в проведенні та власне участі в олімпіадах, екскурсіях та різного роду позааудиторних заходах.

Ключові слова: навчальні тексти, комунікативні потреби, емоційний відгук, навчально-професійне спілкування.

The article discusses the contemporary problems of finding ways to optimize the educational process in the context of preparing foreign students for communication in the educational and professional fields. For this purpose, the communicative needs of foreign students are highlighted and their own relation to the content and organization of study is analyzed; psycho-physiological components of speech activities, especially professional communication, are considered; types of speech acts are considered; the most relevant situations of educational and professional activity are indicated and the systematic organization of educational texts is being worked out.

The study draws attention to the causes of the deterioration of the process of socialization of students, which is increasingly difficult to instill the necessary and stable clichés. They are needed and sufficient in different situations and areas of communication in another country. One of the main reasons is universal computerization, which, on the one hand, facilitates access to information, on the other - this information is very often primitive, simplified and even unreliable.

It is stated that today the main work of the teacher-practitioner is devoted to the development of principles of interconnected teaching of reading and speaking of foreign students engaged in engineering profession, on the basis of systematic texts in the specialty. This is one of the most important conditions for mastering communication skills in the educational and professional field. Therefore, one of the main tasks is to create a methodologically sound and technologically sound teaching of speech communication on the basis of professionally oriented texts.

The article gives examples of necessary communication skills: the ability to talk, participate in discussions, make presentations and presentations on topics within the professional and socio-cultural sphere of communication. In addition, students should have a good command of clichéd expressions that make it possible to express the topic, the problem, the purpose, the point of view, the evaluation of what is being said.

In addition, the author discusses the possibility and expediency of using texts focused on the socio-cultural sphere of communication in the educational process. They not only evoke emotional response but also help in preparing for student participation in conducting and own participation in Olympiads, field trips and all kinds of outside classroom activities.

Key words: educational texts, communicative needs, emotional response, educational and professional communication.

УДК 811.111.373.5

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.7>

Божко Н.М.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Одним із значних досягнень системи освіти сучасної України є чимала кількість студентів-іноземців, що приїждять на навчання в нашу країну. Згідно з даними Державного підприємства «Інфоресурс», наприкінці 2019 року їх було біля 64 тисяч

осіб. Найбільш численними були представники Індії, Марокко, Азербайджану та Туркменістану, які складали біля 47% усього контингенту. Далі йдуть представники Нігерії, Єгипту, Китаю, Ізраїлю та Узбекистану, що становлять ще біля 19% усієї кількості. Серед контингенту з розвинутих країн

найбільше в Україні навчається громадян США – 356 осіб, Німеччини – 140, Великої Британії – 128 та Франції – 26 осіб. Ще третину складають представники інших країн та народів.

Контингент студентів значно змінився за останні 20 років, тому перед вченими та практиками стоїть важливе завдання пошуку шляхів оптимізації навчального процесу з іноземними студентами з метою досягнення достатнього рівня комунікації новою для них мовою (українською чи російською).

Для цього:

1) вивчаються комунікативні потреби різних контингентів студентів у навчальній та професійній сферах, а також їх відношення до змісту й організації навчання, в тому числі в залежності від національної та мовно-культурної традиції на батьківщині;

2) розглядаються психофізіологічні складові видів мовлення (при цьому головна увага приділяється спілкуванню у професійній сфері);

3) аналізуються одиниці комунікації – мовленнєві акти: читання – письмо, читання – говоріння, слухання – письмо, слухання – говоріння;

4) позначаються актуальні ситуації навчальної та професійної сфери діяльності, які потребують опису та вивчення;

5) проводиться аналіз та розробка системних підходів до створення професійно-орієнтованих навчальних текстів.

Метою є створення вторинної мовної особистості. А це завдання зараз вирішується (якщо вирішується взагалі) з великою кількістю проблем. Саме тому питання створення навчальних текстів для студентів-іноземців завжди заслуговує уваги й вже на протязі багатьох десятиків років обговорюється педагогічною спільнотою на конференціях та в наукових працях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами та специфікою створення навчальних текстів для студентів-іноземців, які вивчають нову мову, ще з 70-х років ХХ-го століття займалася значна кількість видатних вчених. Серед них такі, як М.М. Бахтин, І.Р. Гальперин, І.О. Зімня, Т.І Капітонова, О.М. Щукін, Т.Ю. Тамбовкина, Т.В. Напольнова, Д.Д. Бурвікова, П.С. Пустопалов, Є.В. Носович, Р.П. Мильруд, А.Є. Бабайлова, Т.М. Дридзе, Л.П. Добраєва, Л. Рис, Г. Жофкова та інші.

Наприклад, Т.І Капітонова й О.М. Щукін характеризують текст в якості результату мовлення або написання, що є головною комунікативною одиницею, яку людина використовує в процесі мовленнєвої діяльності [5, с. 226].

І.Р. Гальперін відносно цього писав: «Текст – это произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа произведение, состоящее из названия (заголовка)

и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [4, с. 18].

Значний внесок у дослідження тексту як такого зроблено у роботах видатного вченого, творця універсальної семіотичної теорії Ю.М. Лотмана, який не лише займався проблемою типології текстів, а й досліджував текст в якості специфічного устрою, що породжує зміст.

Він описав схему та логічну послідовність отримання інформації за допомогою тексту: думка (зміст повідомлення) > механізм мови, який кодує інформацію > текст > механізм мови, який декодує мову > зміст повідомлення [8].

Сучасні проблеми аналізу та створення текстів для студентів-іноземців неодноразово обговорювались і фахівцями української школи викладання російської/української мови як іноземної (Н.С. Моргунова, В.Г. Дем'янова, Т.В. Креч, О.Ф. Кучеренко, М.О. Вакулєнко, Л.В. Богиня та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що проблема навчального тексту для вивчаючих нову мову обговорюється вже дуже давно, сьогодні вона знову знаходиться в центрі уваги сучасного наукового товариства. А власно кажучи – вона ніколи не була поза зоною інтересу. Раніше ми вже відмічали, що завдання створення вторинної мовної особистості сьогодні вирішується дуже складно. І причини цього не залежать від суто українських реалій.

Одна з причин дуже цікаво та обґрунтовано висвітлена в статті Т.В. Креч, яка займається вивченням впливу соціуму на формування мовної особистості. Вона відмічає, що зараз ми бачимо катастрофічне погіршення мовної підготовки студентів. Це, на її думку, можна пояснити індивідуальними етнокультурними та психолінгвістичними проблемами, які за умов загальної глобалізації мають знаковий характер. Вона вказує на значне погіршення процесу соціалізації наших студентів, яким все складніше стає прищеплювати необхідні, стійкі звички, своєрідні поведінкові кліше, які необхідні й достатні в різноманітних життєвих ситуаціях та сферах спілкування в чужій країні [7].

Ще однією негативною причиною є значне падіння словникового запасу випускників шкіл (приблизно в два рази). Ця глобальна тенденція пояснюється насамперед всезагальною комп'ютеризацією, яка робить свій негативний внесок у підготовку молоді, забезпечивши швидкий доступ до великих обсягів інформації, яка, на жаль, дуже часто є спрощеною або й зовсім недостовірною і примітивною. Як приклад можна навести дуже популярні сьогодні комікси, сучасні екранізації класичних творів та інше.

Без сумніву, ці проблеми можуть і повинні досліджуватися сучасною вищою школою та фахівцями – лінгвістами.

Мета статті. Звернути увагу на значну кількість існуючих проблем у сучасній методиці викладання нової мови та запропонувати власне бачення можливого їх рішення. Фахівцю у цій сфері при відборі навчальних текстів слід також враховувати професійну та етнічну специфіку контингенту тих, хто навчається.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні основна робота викладачів-практиків присвячена розробці принципів взаємопов'язаного читання та мовлення студентів-іноземців інженерного напрямку. Це відбувається на базі системних текстів, пов'язаних з фахом тих, хто вивчає мову, та є важливою умовою оволодіння можливістю спілкування в навчальній та професійній сферах діяльності. Одним з головних шляхів підвищення ефективності цього процесу може стати методично обґрунтоване та технологічно забезпечене навчання мовному спілкуванню на основі читання професійно орієнтованих текстів.

Результатом має стати вільне читання фахової літератури та вміння вільно використовувати нову мову в усному мовному спілкуванні (виступ з рефератом, дискусія, презентація і тому подібне).

Але всі ми зараз бачимо, що це відбувається достатньо складно. О.А. Скрябіна однією з головних причин недостатньої мовної підготовки студентів вважає «відсутність системного мовленнєвого мислення». Вона підкреслює, що сьогодні студент тримає клавіатуру комп'ютера значно частіше, ніж підручник, мало читає, майже нічого не вчить напам'ять. Саме тому їх мовленнєва система не активізується, а норми й зразки еталонів мовлення не засвоюються [9].

Для занять з мови студентам-іноземцям інженерного фаху мовний матеріал відбирається з урахуванням сфери наукового спілкування. Студенти повинні знати терміни, специфічні вирази, володіти загальною науковою лексикою. Величезну роль грають вирази-кліше й формули створення мовних сполучень відповідного стандарту (наприклад: у тексті/ статті висловлюється точка зору...; у матеріалі надається оцінка...; автор обговорює проблему... і тому подібне).

Дослідники вказують, що ключовими елементами комунікативного підходу до вивчення мови є різноманітні види роботи саме з текстами. А тексти можуть бути аутентичними, адаптованими або власно створеними.

На цьому підході зараз базується головна маса підручників та навчальних посібників. Більшість з них спирається на тексти наукового, науково-популярного та публіцистичного стилю. Вивчення мови відбувається на рівні речення та тексту.

Що ж таке «текст»? Подивимось, яке значення має це слово. Звернемося до словнику у перекладі з латинської мови. Слово «текст», а також похідні від нього, мають наступний ряд значень: *тканина, одяг, зв'язок, з'єднання, будова, склад, стиль, сплетіння, структура, виклад*; дієслова: *ткати, сплітати, віти, будувати, споруджувати, виготовляти, складати, створювати, сплітати, ховати, охороняти* тощо. А також: *приміщення, будівля, хата, кімната, печера, сховище, гніздо, вулик* і тому подібне.

Видатний літературознавець, культуролог та семіотик Ю.М. Лотман так позначив роль та значення тексту у процедурі комунікації: *«Прийняття мови за норму – означає зробити його точкою наукового отсчету в определении существенного и несущественного для языковой деятельности. <...> Если ученого-лингвиста интересует структура языка, извлекаемая из текста, то бытового получателя информации занимает содержание сообщения. В обоих случаях текст выступает как нечто, ценное не само по себе, а лишь в качестве своего рода упаковки, из недр которой извлекается объект интереса»* [8, с. 155].

У процесі вивчення нової мови текст грає таку ж важливу роль, як і вивчення граматики та всієї системи мови, що має подаватися у взаємодії. Текст, на відміну від речення, словосполучення, окремої фрази є кінцевим, цільовим продуктом мовної діяльності, здатність до створення якого стає для іноземного студента показником власного рівня володіння мовою, яку він вивчає.

Вибір різних видів роботи з текстом залежить від того, чи має текст бути лише джерелом інформації, або він має бути матеріалом для навчання слухання, читання, мовленню та письму. Текст також може бути зразком мовленнєвих моделей та конструкцій і використовуватися для введення та аналізу лексико-граматичного матеріалу.

Особливе значення мають тексти, які викликають певний емоційний відгук. Вони, без сумніву, підвищують навчальну мотивацію. Робота з такими текстами покращує формування в студентів навичок усного та письмового монологічного та діалогічного мовлення, навички ведення дискусій та створює кращі умови для засвоєння форм етикету.

Текст виконує всі необхідні функції: *дидактичну, пізнавальну, навчальну, розвиваючу, комунікативну*. Робота з текстом допомагає формуванню мовної та мовленнєвої компетенції.

На старших курсах студентам пропонують більш складні за структурою та змістом тексти, які зорієнтовані не лише на лексико-граматичні теми, а й призначені для надання певного обсягу інформації професійного або соціокультурного характеру. Водночас має значення те, наскільки позамовний аспект змісту може зацікавити студента.

Саме тому на нашій кафедрі студентам традиційно пропонується низка посібників, які створені на базі текстів з теоретичної механіки, транспортних засобів, економіки тощо. Та водночас активно працюють ряд посібників з ознайомчо-вивчаючого читання загальнокультурного спрямування. Починається цикл таких занять з пошуку імен відомих діячів культури на мапі міста, де проходять навчання студенти. Вони самі із задоволенням займаються цим з допомогою комп'ютера або телефону. Саме за таким принципом збудовані частина посібників із соціокультурної сфери спілкування на матеріалі текстів про твори світової літератури. Із цікавістю, наприклад, сприймається робота за навчальним посібником з російської мови як іноземної на матеріалі текстів про українську літературу (М.В. Гоголь, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко, Т.Г. Шевченко). Ще однією навчально-методичною збіркою, яка з великою цікавістю сприймається студентами, є посібник «Мій Харків», збудований на матеріалі текстів про Харків та діячів культури Слобожанщини. Збірка, наприклад, включає методичні розробки занять «Харків – місто, в якому ми живемо», «Харків сьогодні», «Великий художник Ілля Рєпін», «Харківський художній музей», «Український філософ Григорій Сковорода», «Харків у роки другої світової війни», «Поети та поезія про Харків та харків'ян».

Кожне заняття включає систему передтекстових та післятекстових завдань, в тому числі завдань зі зняття лексичних труднощів та з перевірки знань з лексики та граматики, отриманих під час вивчення теоретичного та практичного граматичного матеріалу основного курсу. Метою кожного заняття є створення монологу за темою, спираючись на базову лексику, план, конспект та ілюстративний матеріал.

Вивчений матеріал не лише сприяє підвищенню рівня володіння лексикою теми та забезпечує кращі навички у мовленні. Він також може допомогти в підготовці до участі у загальних культурних заходах і країнознавчих олімпіадах та екскурсіях.

До того ж робота з такими текстами та темами зазвичай викликає цікавість, яка потім знаходить реалізацію в активній участі в різних екскурсіях містом або всією Україною.

Висновки. Тексти розглядаються як вища комунікативна одиниця, яка демонструє осмислену послідовність вербальних знаків. Робота

з текстами сприяє формуванню в студентів мовної та мовленнєвої компетенції. Через тексти, які сьогодні є основною одиницею навчання студентів-іноземців, здійснюється комунікація між представниками різних культур. Тексти є носіями сенсу, який знаходить вираз в їх структурі та мовних засобах. Саме тому підбір та створення текстових матеріалів для навчання є надзвичайно важливим. Нажаль, зараз достатньо складно досягти рівня читання без перекладу, але це має залишатися метою викладача-мовця. А головне завдання – знайти такі дидактичні засоби, які би сприяли розвитку розумової активності студентів та викликали інтерес до іноземної мови.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вакулєнко М.О. Українська термінологія : лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
2. Васильєва Ю.А. Золотых Л.Г. Аутентичные тексты с региональной тематикой на начальном этапе обучения русскому языку иностранных студентов. *Вестник КГУ. Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2017. № 4. С. 162–165.
3. Владимірова Т.Л. Язык и стиль научного текста : учебное пособие. *Национальный исследовательский Томский политехнический университет*. Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2010. 80 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. 140 с.
5. Капитонова Т.И., Шукін А.Н. Современные методы обучения русскому языку иностранцев. Москва : «Русский язык», 1987. 230с.
6. Корниєнко Е.Р. Текст сквозь призму философии М.М. Бахтина. *Знание. Понимание. Умение*. Москва, 2010. № 1. С. 128–133. URL: <http://www.zpujournal.ru/zpu/contents/2010/1/>.
7. Креч Т.В. Языковая личность в зеркале современных социолінгвістических вызовов. *Русский язык и литература в пространстве мировой культуры* : материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ, г. Гранада, Испания, 13–20 сентября 2015года / ред. кол.: Л.А. Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. Т. 6. Санкт-Петербург : МАПРЯЛ, 2015. С. 310–315.
8. Лотман Ю.М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург : «Искусство-СПБ», 2001. 506 с.
9. Скрязина О.А. Когнитивно-коммуникативный подход в обучении правописанию как текстооформляющей деятельности. Рязань : Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина, 2009. 404 с.